

Research Paper

Presenting a Strategic Model for Solving Iran's Maritime Border Challenges with the Southern Countries of the Persian Gulf

Keyvan Nadafi¹, Pirouz Mojtahedzadeh^{*2}

1. PhD Student in Political Geography, Garmsar Branch, Islamic Azad University, Garmsar, Iran.
2. Associate Professor of Political Geography, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 25-38

Use your device to scan and
read the article online

Keywords: *long-term benefits, border economy, communication patterns, environmental conditions, cross-border interactions.*

Abstract

In the Persian Gulf region, borders are still in their nascent stages, and their evolution will be a gradual process, ultimately replacing border areas. The primary aim of this research is to devise a strategic model for addressing Iran's maritime border challenges with southern Persian Gulf countries. The research methodology is based on Piage Saunders and layered analysis, utilizing a MIXED METHOD approach as the primary investigative tool. Data collection involves library research, including various articles and books, direct observation, interviews, and questionnaires. Qualitative data analysis employs the Corbin and Strauss method. Findings indicate that establishing a distinct perception among potentially adversarial neighbors and strengthening border dispute management systems are vital for fostering communication. Additionally, background conditions identified in developing the relationship evaluation model highlight heightened competition among neighbors, perceived challenges, diverse decision-making patterns based on country differences, and the complexity of border dispute resolution activities. Identifying factors influencing decision-making and shifts in expectations underscores the need for tailored packages based on environmental contingencies and country disparities. Changes in cross-border interactions, such as trade, economic activities, technological advancements, collective knowledge enhancement, and communication pattern variations, necessitate a dynamic and continuous process for evaluating border dispute resolution models. Providing long-term benefits to mitigate challenges and enhance economic efficacy requires analyzing neighbors' expectations and thought patterns.

Citation: Nadafi , K., Mojtahedzadeh, P. (2024). **Presenting a Strategic Model for Solving Iran's Maritime Border Challenges with the Southern Countries of the Persian Gulf.** *Geography(Regional Planning)*, 13 (Special Issue 1), 25-38.

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.352207.3788

* **Corresponding author:** Pirouz Mojtahedzadeh, **Email:** pirouz_mojtahedzad@hotmail.com

Extended Abstract

Introduction

This region has long been a battleground for conflicts and disputes since the inception of its southern border countries. Recent examples include Iraq's occupation of Kuwait and the border conflict between Qatar and Saudi Arabia. Nearly all Arab countries in this region have border disputes among themselves. It's evident that the Arab countries of the Persian Gulf region face more border disputes than other Arab countries in the Middle East. Despite the formation of the Persian Gulf Cooperation Council in the early 1980s among the region's six countries, disputes and border clashes have persisted, largely unresolved. British colonialism played a significant role in creating territorial and border disputes in the region, evident in conflicts such as those between Kuwait and Iraq, Bahrain and Qatar, and the seven sheikhdoms of the United Arab Emirates. It's remarkable that all Persian Gulf countries have territorial and border disputes with each other, to an extent unparalleled in any other region worldwide.

Methodology

The research method follows Piaget's Saunders layered approach. Utilizing a MIXED METHOD approach is central to our research. Data collection involves library research, utilizing various articles and books, direct observation, interviews, and questionnaire administration. The Corbin and Strauss method was employed for qualitative data analysis. Following open coding, this method identifies causal conditions, central and intervening phenomena, and background conditions. Ultimately, it aims to present a logical paradigm or an objective depiction of the discussion.

Results and Discussion

Border disputes foster insecurity in bilateral relations and pessimism towards geopolitical conditions, hindering efforts for mutual survival. These disputes encompass specific actions and interactions influenced by "regional factors," "extra-regional factors," and "historical differences." These differences manifest diversely in interstate interactions and should not be oversimplified. This article

employs a comprehensive approach and qualitative research method, inspired by Strauss and Corbin's theory, to investigate and present a model for managing Iran's border disputes with southern Persian Gulf countries. The sample size for interviews, 30 experts, was determined based on theoretical saturation. Data analysis utilized the data-based theory strategy, encompassing open, central, and selective coding, alongside the theory's foundational model, to develop the extracted model. Interview questions were categorized into six groups: 1) Causal conditions of border disputes, 2) Background conditions, 3) Intervening conditions, 4) Central phenomenon, 5) Strategies and actions of stakeholders, and 6) Consequences. From the perspective of political geography experts consulted in this research, the outcome of border disputes leads to heightened security threats and underlying mediating conditions that foster instability in the region, consequently diminishing international social capital and increasing unpredictability in countries' behavior. This reduction in political connections, cultural ties, regional affiliations, and economic engagements underscores the broader impact of border disputes.

Conclusion

The findings of this research reveal that border disputes instigate feelings of insecurity among stakeholders and breed pessimism toward the geopolitical landscape, hampering efforts for self-preservation. Such disputes encompass specific actions and interactions influenced by "regional factors," "extra-regional factors," and "historical differences." These disparities manifest in diverse ways in inter-country interactions and should not be oversimplified. Qualitative data analysis highlights conditions shaping the role of maritime borders in Iran's relations with southern Persian Gulf countries. According to these results, fostering long-term benefits to mitigate challenges and enhancing the economic efficacy of borders requires understanding and analyzing neighbors' expectations and thought patterns. Establishing distinct perceptions among sometimes adversarial neighbors and bolstering border dispute management systems are crucial for enhancing communication. Moreover, identifying

background conditions in developing the relationship assessment model underscores heightened competitive atmospheres among neighbors, perceived challenges, diverse decision-making patterns based on country differences, and the complexity of border dispute resolution endeavors. Recognizing factors influencing decision-making and shifts in expectations emphasizes the need for developing tailored packages based on environmental contingencies and country distinctions. Changes in cross-border interactions in trade, expansion of economic activities, technological advancements, collective knowledge enhancement, and

communication pattern variations necessitate a dynamic and continuous process for evaluating border dispute resolution models. Quantitative assessments of border activities and establishing criteria for resolving maritime border disputes are pivotal in resolving such disputes between Iran and southern Persian Gulf countries. Evaluation aims to compare current and desired situations, determine performance indicators, and delineate border identities. Assigning quantitative scores to effectiveness indicators and formulating attitudinal and behavioral criteria for border perceptions serve as evaluation foundations.

References

1. Afshardi, M. H., Janparvar, M., Ahmadi Poor, Z., & Qasri, M. (2014). Explaining Effective Indicators in Border Management. *Geopolitics*, 10(2), 1-35 [In Persian].
2. Ahmadi, H. (2009). *The Roots of Crisis in the Middle East*. Tehran: Keyhan Publications [In Persian].
3. Asadi, B. (2006). *The Persian Gulf and Its Issues*. Tehran: Samt Publications, 9th Edition [In Persian].
4. Bacik Gokhan. (2008) *Hybrid Sovereignty in the Arab Middle East: the Cases of Kuwait, Jordan, and Iraq*. USA: Palgrave MacMillan
5. Bazdar, S., Pishgahi Fard, Z., & Farjirad, A. R. (2016). Examination and Prioritization of Factors Affecting the Convergence of Iran's Relations with Islamic Countries. *Journal of Islamic World Political Research*, 6(2), 151-177 [In Persian].
6. Cordesman 'Anthony H. (2003) 'Saudi Arabia Inters The Twenty- First Century: The Political Foreign Policy 'Economic And Energy Dimensions 'Washington D.C: Preager Publishers.
7. Dreyfus, B., & Al-Asadider, G. H. (2007). *Political Geography of the Middle East and North Africa*. (D. Mir Heydar, Trans.). Tehran: Office of Political and International Studies, Ministry of Foreign Affairs, 5th Edition [In Persian].
8. Findlay, A. M. (1994) *the Arab World*. London and New York: Routledge.
9. Ghaffari, H. (2010). Border Disputes in the Persian Gulf. *Resalat Newspaper*, No. 7020, p. 2 [In Persian].
10. Hafez Nia, M. R. (2000). *Foundations of Political-Social Studies*. Qom: Organization of Seminaries and Islamic Schools Abroad, Vol. 1 [In Persian].
11. Harbottle, Michael. In: Clive H. Schofield (Editor), (2002) *Global Boundaries, World Boundaries volume 1*. Taylor & Francis e-Library, London and New York.
12. Jafari Valdani, A. (2005). *A Historical Look at the Iranian Islands of Tunb and Abu Musa*. Tehran: Political and International Studies Office [In Persian].
13. Jalilvand, A. (2010). *Examination of Security and Political Developments in the Persian Gulf Cooperation Council Countries with Emphasis on the Presence of US Military in the Region (1991-2008)*. Qazvin: Imam Khomeini International University [In Persian].
14. Kamrava, M. (2006). *Contemporary Middle East*. (M. Ghalibaf & S. M. Poursa, Trans.). Tehran: Ghoms Publications [In Persian].
15. Mirheydar, D., et al. (2007). *Territorial Expansion Processes of Coastal Countries in the Persian Gulf Basin*. *Geopolitics Quarterly*, 3(1) [In Persian].
16. Moharrabi, A. (2009). *Geopolitics of the Persian Gulf and the Orientation of Coastal Countries*. In *National Conference on the Strategic Position of the Persian Gulf in Global Developments*. Tehran: Gita Publishing [In Persian].

17. Mojtahedzadeh, P. (2000). The Persian Gulf, Countries, and Borders. Tehran: Ata Publications [In Persian].
18. Mojtahedzadeh, P. (2003). Countries and Borders in the Geopolitics of the Persian Gulf Region. (H. R. Mohammadi Noori, Trans.). Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publications [In Persian].
19. Parsadoust, M. (1986). Historical Backgrounds of Iran-Iraq Conflicts. Tehran: Sherkat-e Sahami Enteshar [In Persian].
20. Perskatt, J. R. (1979). New Trends in Political Geography. (D. Mir Heydar, Trans.). Tehran: Tehran University Press [In Persian].
21. Rabiei, H. (2009). The Role of Regional Power in Resolving Land Disputes, Case Study: Persian Gulf. (Unpublished doctoral dissertation, Tarbiat Modares University) [In Persian].
22. Sadeghi, A., & Hossein, H. (2010). Transformation of Yemen's Regional Position: Opportunities and Challenges. Strategy, 56 [In Persian].
23. Taherkhani, M. (2008). Evaluation and Strategic Development of Socio-Economic Capacities of Border Areas. Tehran: Office of Rural Development Planning, Ministry of Agriculture Jihad [In Persian].
24. Zarghani, S. H. (2007). Introduction to International Borders. Tehran: Law Enforcement University [In Persian].

مقاله پژوهشی

ارائه مدل راهبردی حل چالش‌های مرزی دریایی ایران با کشورهای جنوبی خلیج فارس

کیوان ندافی - دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران.
پیروز مجتهدزاده* - دانشیار جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>در منطقه خلیج فارس، مرزها هنوز در مراحل اولیه تکامل هستند و زمانی طولانی نیاز است تا تکامل یابند و به تدریج خطوط مرزی جایگزین مناطق مرزی شوند. هدف اصلی تحقیق ارائه مدل راهبردی برای حل چالش‌های مرزی دریایی ایران با کشورهای جنوبی خلیج فارس است. روش تحقیق انجام شده بر حسب پیاژ ساندرز و لایه به لایه می باشد. استفاده از MIXED METHOD روش اصلی پژوهش ما می باشد. روش جمع آوری داده‌ها بر اساس روش کتابخانه‌ای، استفاده از مقالات و کتب گوناگون، مشاهده مستقیم، مصاحبه و استفاده از پرسشنامه می باشد. برای تحلیل داده‌های کیفی از روش کوربین و استراوس استفاده شده است. نتایج مقاله نشان می دهد که ایجاد تصویر ذهنی متمایز از سایر کشورهای بعضا متخاصم در اذهان همسایگان و تقویت سیستم مدیریت اختلافات مرزی، از اقدامات ضروری جهت رشد ارتباطات محسوب می‌شود. همچنین نتایج شناسایی شرایط زمینه‌ای در تدوین الگوی ارزش‌یابی روابط بر تشدید فضای رقابت بین همسایگان، چالش ادراک شده، تنوع الگوهای تصمیم‌گیری مبتنی بر تفاوت‌های کشورهای و پیچیدگی فعالیت‌های حل اختلافات مرزی تأکید دارد. شناسایی مؤلفه‌های مؤثر بر تصمیم‌گیری و تغییر در انتظارات و خواسته‌ها بر لزوم تدوین بسته‌های پیشنهادی مبتنی بر شرایط محیطی (اقتضایی) و تفاوت‌های کشورهای می‌افزاید. تغییر در تعاملات برون مرزی در عرصه صادرات و واردات، گسترش فعالیت‌های اقتصادی مرزی، تمایز در پتانسیل‌ها، تغییر در ویژگی‌های فناوری، افزایش دانش و تجربه جمعی کشورها و تفاوت در الگوهای ارتباطی، تدوین الگوی ارزشیابی حل اختلافات مرزی را به فرایندی پویا و مداوم تبدیل می‌نماید. با توجه به نتایج، تأمین منافع بلند مدت جهت کاهش چالش‌ها و حفظ و افزایش تاثیرگذاری اقتصادی مرزها هم‌زمان با تغییر نگرش همسایگان، نیاز به شناسایی انتظارات و الگوی تفکر و تحلیل همسایگان را ایجاب می‌نماید.</p>	<p>شماره صفحات: ۲۵-۳۸</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p>
	<p>واژه‌های کلیدی: منافع بلند مدت، اقتصادی مرز، الگوهای ارتباطی، شرایط محیطی، تعاملات برون مرزی.</p>

استناد: ندافی، کیوان؛ مجتهدزاده، پیروز (۱۴۰۲). ارائه مدل راهبردی حل چالش‌های مرزی دریایی ایران با کشورهای جنوبی خلیج فارس.

فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، دوره ۱۳ (ویژه‌نامه ۱)، ۲۵-۳۸.

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.352207.3788

مقدمه

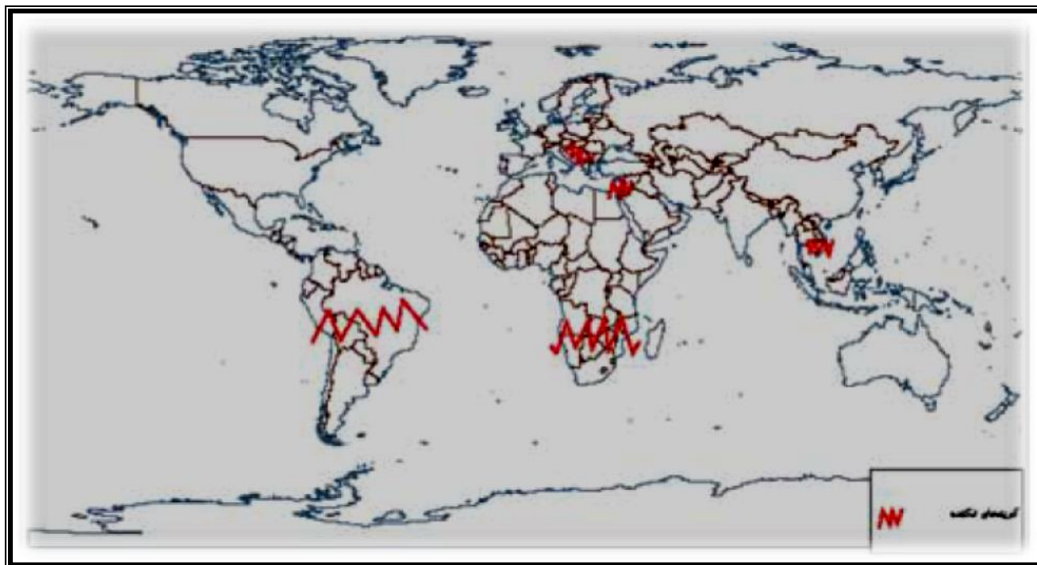
عوامل مختلفی بر اختلافات مرزی تأثیر می‌گذارند، این عوامل ممکن است در حل یک اختلاف مؤثر واقع شده و یا منجر به گسترش تنش و ایجاد درگیری گردند. برخی از این عوامل عبارتند از: اهمیت جغرافیایی منطقه مورد اختلاف برای یک یا دو کشور؛ اهمیت راهبردی منطقه مورد اختلاف برای یک یا دو کشور طرف منازعه به طور قطع باعث پافشاری دو کشور بر ادعاهای خود شده و حل بحران را بسیار مشکل میکند؛ به عنوان مثال اهمیت راهبردی کشمیر برای هند و پاکستان در ادامه بحران و اختلاف و به نتیجه نرسیدن طرحهای صلح، نقش اساسی داشته است (زرقانی، ۱۳۸۶: ۱۲۹). میزان منافی که یک یا دو طرف از نتیجه اختلافات مرزی می‌برند؛ به طور قطع وجود منافع مشترک برای دو طرف در حل اختلاف تأثیر دارد و سود بیشتر برای یک کشور در ادامه اختلاف مؤثر است. قدرت نسبی طرفین مورد اختلاف: بی شک در نظام ژئوپلیتیک جهانی، کشوری که از قدرت ملی بالایی برخوردار است، قابلیت و توانایی آن را خواهد داشت که شرایط را به نفع خود تغییر دهد. از این رو میزان قدرت دو طرف مورد منازعه نقش مهمی در نحوه حل اختلاف مرزی دارد (زرقانی، ۱۳۸۶: ۱۳۰). چهارمین عامل مؤثر بر اختلافات مرزی، شرایط ژئوپلیتیک جهانی است. وجود نظام‌های قدرت رقیب یا یک نظام تک قطبی، حاکم بودن فضای امنیتی - نظامی در جهان و ... از جمله عواملی است که می‌تواند در تشدید یا تخفیف اختلافات مرزی مؤثر باشد؛ به عنوان نمونه اختلافات مرزی ویتنام شمالی و جنوبی، آلمان شرقی و غربی و ... بیشتر در رقابت‌های ژئوپلیتیک دو ابر قدرت در دوران جنگ سرد نهفته بود تا در اختلافات واقعی دو کشور. از سوی دیگر نحوه حل اختلافات مرزی، نتایج اگر جغرافیایی متفاوتی به همراه خواهد داشت. اصولاً اختلافات مرزی با توافق و رضایت کامل دو کشور به طور دایم به حل و فصل بینجامد، این امر منجر به افزایش تعاملات مرزی و رشد و شکوفایی منطقه به لحاظ اقتصادی خواهد شد. اما اگر اختلافات مرزی به صورت موقت و با رضایت نسبی طرفین یا یکی از دو کشور حل شود، این مسئله مانند آتش زیر خاکستر باقی مانده و نه تنها در افزایش تعاملات مرزی نقش چندانی نخواهد داشت، بلکه با کوچکترین تنش بین دو کشور، بار دیگر این اختلاف مرزی خود را نشان داده و باعث درگیری دو کشور می‌شود (میرحیدر، ۱۳۸۹: ۱۷۲).

اختلافات مرزی و توسعه طلبی ارضی همواره از دوران‌های کهن میان کشورها و جوامع محلی وجود داشته و عامل اصلی در ایجاد جنگ و ستیز در میان آن‌ها بوده است، در این میان اولین گام برای تثبیت مرزها در اروپا و با انعقاد معاهده وستفالی در ۱۶۴۸ م برداشته شد که طی آن مرزهای سرزمینی میان کشورهای اروپایی به رسمیت شناخته شد. اما اختلافات مرزی و کشمکش‌ها به طور کامل از میان نرفت، پروژه تثبیت مرزها و حل اختلافات مرزی در اروپا حتی پس از جنگ جهانی دوم نیز کامل نگردید و تا فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی ادامه یافت. اکنون اروپا دارای مرزهایی تقریباً تثبیت شده است و کشمکش‌های مرزی به جز در مواردی نادر آن هم در بخش شرقی به چشم نمی‌خورد. در نقطه مقابل منطقه خاورمیانه عربی قرار دارد که شکل کلی سیاسی آن بعد از جنگ جهانی اول و توسط دول پیروز ترسیم گردید. در این منطقه ما شاهد کشمکش‌های بی شماری در زمینه مسائل ارضی و مرزی هستیم، به گونه‌ای که رئیس‌جمهور حافظ اسد (رئیس‌جمهور سابق سوریه) در سخنرانی خود در سال ۱۹۸۰ می‌گوید: اگر ما نظری به میهن عربی خود از منتهی‌الیه شرقی به منتهی‌الیه غربی بیفکنیم، به سختی میتوانیم یک دولت عربی پیدا کنیم که اختلاف مرزی نداشته باشند (ولدانی، ۱۳۷۴: ۲۹). این اختلافات مرزی تا به امروز همچنان به قوت خود باقی است، به گونه‌ای که حتی اتحادیه عرب نیز در حل و فصل آنها ناکام بوده است. در این میان در خلیج فارس وضعیت شدیدتر است. این منطقه از زمان پیدایش کشورهای حاشیه جنوبی آن، همواره صحنه کشمکش‌ها و منازعات زیادی بوده، که اشغال کویت توسط عراق و درگیری مرزی قطر و عربستان از نمونه‌های متأخر آن بوده است. تقریباً تمامی کشورهای عرب این منطقه با یکدیگر اختلافات مرزی دارند و این یک واقعیت است که کشورهای عربی منطقه خلیج فارس بیش از سایر کشورهای عربی منطقه خاورمیانه اختلافات مرزی دارند و حتی تشکیل شورای همکاری خلیج فارس در اوایل دهه ۸۰ میلادی میان شش کشور این حوزه، نتوانسته از میزان اختلافات و زد و خوردهای مرزی بکاهد و اکثر این اختلافات تا به امروز لاینحل باقی مانده است. حضور استعمار انگلستان در منطقه و نقش اصلی آن در ایجاد اختلافات ارضی و مرزی با استفاده از مرزبندی‌های سیاسی منطقه

نظیر کویت و عراق، بحرین و قطر، شیخ نشین‌های هفت گانه امارات متحده عربی و غیره تاکنون به عنوان یک منشاء اولیه در ایجاد و توسعه اختلافات ارضی و مرزی کشورهای منطقه عمل کرده است. چنین است که با کمال تعجب تمامی کشورهای خلیج فارس با یکدیگر اختلافات ارضی و مرزی دارند، تا آن جا که می‌توان گفت در هیچ منطقه‌ای از جهان به میزان خلیج فارس اختلافات ارضی و مرزی وجود ندارد.

مبانی نظری

سوتل. بی کوهن، اندیشمند آمریکایی، صاحب دو نظریه در حوزه ژئوپلیتیک است. وی در نظریه سیستم ژئوپلیتیک جهانی، کشورهای جهان را عناصر یک سیستم یکپارچه تصور کرد که با یکدیگر روابط سیستمی دارند و بر اساس تعاملات گسترش یابنده بین آن‌ها، همبستگی و انسجام سیستم دائماً توسعه پیدا می‌کند. سیستم ژئوپلیتیک جهانی بر پایه تجارت خارجی، نظام شهری، عامل علم و تکنولوژی و نیروهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دائماً از پویایی برخوردار است. به اعتقاد وی نگرش سیستماتیک به ژئوپلیتیک جهانی بر خلاف نگرش‌های کلاسیک منجر به توسعه همبستگی، همگرایی، همزیستی و صلح بین اجزاء سیستم می‌شود (حافظنیا، ۱۳۸۲: ۹). کوهن در کتابی که آن را جغرافیا و سیاست در جهانی از هم گسیخته نامید، نظریه ساختار ژئوپلیتیک جهان را ارائه داد. در این ساختار جهان از دو قلمرو ژئواستراتژیک که هر کدام به چند منطقه ژئوپلیتیک تقسیم می‌شوند و نیز یک سری قلمروهای فرعی‌تر تشکیل می‌شود.

نقشه ۱. نقشه کمربندهای شکننده از نظر کوهن و جایگاه ژئوپلیتیک منطقه در آن منبع: galtoninstitute.org.uk

اس. بی. کوهن یک طرح کمتر جدلی از مناطق ژئواستراتژیک جهان ارائه داد که در آن خاورمیانه همراه با مصر، سودان و بخشی از لیبی به عنوان «کمربند شکننده خاورمیانه» معرفی شد (Cohen, 1973: p 2). در نظریه وی کمربند شکننده بدین صورت تعریف شده است: «یک منطقه وسیع با موقع استراتژیک ... اشغال شده توسط دولت‌های در حال کشمکش ... که بین منافع متضاد قدرت‌های بزرگ گیر کرده است» (درايسدل و بلیک، ۱۳۷۴: ۳۷). کوهن این منطقه را به دو دلیل جزو کمربند تنش نامیده است: اولاً این منطقه از اهمیت استراتژیکی ویژه‌ای برای ابرقدرت‌ها برخوردار بود. به علاوه، رقابت دیرینه میان گروه‌های بومی با اهداف متمایز و غالباً ناسازگار از جمله مشخصه‌های این منطقه بود. به همین دلیل مرزهای کشورهای قرار گرفته در کمربندهای شکننده معمولاً در معرض بی‌ثباتی و دگرگونی قرار داشتند. خاورمیانه به همراه آفریقای شمالی و آسیای جنوب غربی در همسایگی، مرکز درگیری‌های اصلی بین‌المللی در دوران جنگ سرد بوده است. خاورمیانه محل تلاقی سه قاره اصلی جهان

قدیم است. به علاوه ذخایر عظیم نفت خام منطقه برای اقتصادهای کشورهای صنعتی جهان نقش حیاتی خود را به اثبات رسانده است. به دنبال حرکت یهودیان اروپا به سمت فلسطین و در نتیجه پایه‌ریزی دولت اسرائیل در سال ۱۹۴۸ تنش‌های قومی دیرینه در منطقه خاورمیانه تشدید گردید. طی این سال‌ها، چندین جنگ مهم میان اسرائیل و همسایگان عرب آن در گرفته است. در واقع آخرین درگیری جنگ سرد یا شاید اولین مناقشه پس از جنگ سرد میان - سازمان ملل و عراق بر سر کویت در سال ۱۹۹۱ پدید آمد (برادن و شلی، ۱۳۸۳: ۸۱).

اهمیت خلیج فارس به عنوان یکی از مهم‌ترین و استراتژیک‌ترین مناطق خاورمیانه عربی نیز، در معادلات قدرت جهانی چنان است که به بیان هانکس و کوتزل اغراق نیست اگر بگوئیم که هر کس کنترل این آب‌ها را به دست گیرد، قابلیت تعیین سرنوشت کشورهای متعددی، به خصوص کشورهای صنعتی قدرتمند دنیا را خواهد یافت (Hanks & Cortell, 1981: 88 El-Shazly, 1998: 154). عامل دیگری که شخصیت هماهنگ و متمایز سیاسی این منطقه ژئوپلیتیک را از اواخر قرن پانزدهم میلادی، نیرو بخشید اهمیت استراتژیک آن میان قدرت‌های رقیب بوده است. پرتغالی‌ها، هلندیان، فرانسویان و روس‌ها هر یک چیرگی بر این منطقه را برای سیاست‌های استعماری خود در خاور زمین ضروری یافتند. با شکست فرانسویان در جنگ‌های ناپلئونی، انگلیسی‌ها، روس‌ها، عثمانیان و ایرانیان، هم‌زمان یا یکی پس از دیگری، رقیبان اصلی در این منطقه شدند. محیط سیاسی که هریک از این قدرت‌ها در این منطقه آفریدند، به‌ویژه محیطی که انگلیسی‌ها نزدیک یک قرن و نیم در منطقه فراهم آوردند، همراه با زندگی اقتصادی که گرد صید و بازرگانی مروارید دور می‌زد و بعدها جای خود را به زندگی اقتصادی متکی به تولید و بازرگانی داد، همه به گونه پدیدهایی از یک محیط متمایز درآمدند و آن محیط را، جدا از محیط‌های اطراف، شخصیتی ویژه و متمایز از دیگران دادند، محیطی که با اطمینان می‌توان منطقه ژئوپلیتیک خلیج فارس نامید (مجتهدزاده، ۱۳۷۹: ۱۲۳-۱۲۴). کوهن، هر چند در نظریه‌ی سیستمی خود از ایران به عنوان عنصری بی‌قرینه و کشوری بنیادگرا یاد می‌کند ولی در نظریه‌ی ساختار ژئوپلیتیک جهان، ایران را بخش مهم منطقه‌ی خرد شده خاورمیانه می‌داند که می‌تواند منشأ تحول باشد.

ایران در نظریه سیستمی کوهن جزو عناصر بی‌قرینه است که معمولاً منشأ تحول هستند. از نظر او ایران کشوری بنیادگراست که به دلیل شکل خاص نظام سیاسی و نحوه تعامل با نظام جهانی دارای ظرفیت دگرگونی و مورد توجه است. او در کنار ایران از لیبی، رادیکال، کوبای انقلابی و اسرائیل دموکراتیک به عنوان دیگر عناصر بی‌قرینه سیستم ژئوپلیتیک جهانی یاد می‌کند. کوهن در نظریه ساختار ژئوپلیتیک جهانی ایران را یکی از شش قدرت منطقه‌ای خاورمیانه به حساب می‌آورد. خاورمیانه در مجموع یکی از سه منطقه ژئوپلیتیک ویژه است که او آن‌ها را اصطلاحاً کمر بند خرد شده می‌نامد. دو منطقه جنوب شرق آسیا و آفریقای جنوب صحرا قبل از اینکه در انتهای جنگ سرد به قلمرو ژئواستراتژیک بحری ببینوند به همراه خاورمیانه مناطق خرد شده نظریه کوهن محسوب می‌شدند. او خاورمیانه را به این دلیل منطقه خرد شده می‌داند که از یک طرف مهم‌ترین عناصر منطقه‌ای آن مثل ایران، عراق، ترکیه، مصر، اسرائیل و سوریه با هم در رقابت‌اند وحدتی بین آن‌ها وجود ندارد. از طرف دیگر قدرت‌های فرا منطقه‌ای نظیر آمریکا، اروپا، چین، هند و روسیه دائماً در مسائل این منطقه دخالت می‌کنند (اطاعت، ۱۳۷۵: ۱۱). بنابراین ایران از دیدگاه کوهن کشوری در منطقه خرد شده است که امکان اتحاد آن با سایر کشورهای منطقه وجود ندارد. شاید بیشتر از دیگران، روسیه که نگران ضلع جنوبی خود است، از شکل‌گیری هر اتحادی بین ایران، ترکیه و قفقاز جلوگیری نماید. شکل‌گیری چنین اتحادی می‌تواند امنیت مرزهای جنوبی روسیه را بر هم بزند.

با توجه به این نظریه خلیج فارس از ویژگی‌های زیر برخوردار است:

- ۱- موقعیت برجسته ژئوپلیتیکی در سیستم بین‌الملل به دلیل نقش حساس در تولید انرژی
- ۲- ساختارهای شکننده منطقه‌ای با توجه به نحوه توزیع قدرت در آن
- ۳- عدم شکل‌گیری و تکامل فرایندهای سیستمی و منطقه‌ای در آن
- ۴- حاکم بودن معمای امنیت بر سیستم منطقه‌ای خلیج فارس و واحدهای آن
- ۵- فشارها و محدودیت‌های شدید سیستمی از ناحیه قدرت مداخله‌گر (آمریکا) بر آن

۶- همسایگی با چند منطقه ژئوپلیتیکی حساس. لذا در حال حاضر مهم ترین موضوع سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مقابله با سیستم کنترلی طراحی شده توسط هژمون سیستم بین المللی است. سیستم کنترلی طراحی شده در خلیج فارس بر محور قدرت مداخله گر ایالات متحده امریکا شکل گرفته است. مهم ترین دل نگرانی ایران در این منطقه همگرایی و همکاری کشورهای حوزه خلیج فارس با قدرت مداخله گر یعنی آمریکا است.

روش پژوهش

روش تحقیق انجام شده بر حسب پیاز ساندروز و لایه به لایه می باشد. استفاده از MIXED METHOD روش اصلی پژوهش ما می باشد. روش جمع آوری داده‌ها بر اساس روش کتابخانه ای، استفاده از مقالات و کتب گوناگون، مشاهده مستقیم، مصاحبه و استفاده از پرسشنامه می باشد. برای تحلیل داده های کیفی از روش کوربین و استراوس استفاده شده است. بر اساس این روش برای تحلیل داده های کیفی گردآوری شده بعد از مرحله کدگذاری باز، شرایط علی و پدیده محوری و مداخله گر و شرایط زمینه ای شناسایی می شود تا در نهایت پارادایمی منطقی یا تصویری عینی از بحث ارائه شود.

محدوده مورد مطالعه

خلیج فارس در دوران گذشته به عنوان یکی از نزدیک ترین راه غرب به هندوستان دارای اهمیت خاص بوده ولی امروزه در رابطه با کشورهای خلیج فارس، این موقعیت ارزش غیر قابل انکار دارد (الهی، ۱۳۸۶: ۲۳). این موقعیت به گونه ای است که منطقه را به محل تلاقی نیروهای متضاد بدل کرده است. سلطه بر خلیج فارس و اقیانوس هند مستلزم تسلط بر راه آبی تنگه هرمز بوده است از شاهان هخامنشی تا شاه عباس و حکومت های بعد او ضمن تسلط بر جزایر و بنادر در خلیج فارس حاکمیت بر تنگه هرمز را اساس سیاست خود قرار داده اند با قرار گرفتن تنگه هرمز در خلیج فارس آلبوکرک (۱۵۰۷) مهاجم پرتغالی معتقد بود هر دولتی به سه تنگه باب المندب، هرمز، مالاکا تسلط داشته باشد بر جهان مسلط خواهد بود و همواره نظر او مورد قبول اکثر نظریه پردازان بوده است (همان، ۲۴). این حوزه جغرافیایی به دلیل هم جوارگی با دریای عمان، دریای سرخ، دریای عرب و اقیانوس هند همواره در اندیشه ژئواستراتژیکی خاص روسیه برای خروج از بن بست جغرافیایی و در افکار رهبران سیاسی روسیه خصوصاً پتر کبیر (۱۶۹۸-۱۷۳۵) وجود داشته است (حافظ نیا، ۱۳۸۱: ۵۴). در نظریه های ژئوپلیتیکی هارتلند مکیندر و ریملند اسپایکمن خلیج فارس که در ادامه بررسی می شود از جایگاه خاصی برخوردار گردید و بر اهمیت و حساسیت ژئوپلیتیکی آن افزوده شد. جنگ جهانی دوم و پیروزی متفقین و نقش حیاتی خلیج فارس و تولد دو ابر قدرت و جنگ سرد همگی باعث مرکزیت یافتن خلیج فارس شد. خلیج فارس در نظریه های ژئوپلیتیکی گذشته جزء سرزمین های حاشیه به شمار می رفت اما در نظریه های جدید ژئوپلیتیکی این دریا به سرزمین (هارتلند) یا محور یا به گفته لوهازان به مرکز مرکزها تبدیل شده است (زین العابدین، ۱۳۸۶: ۹۶). بر اساس این نظریه، آمریکا منطقه اور^۱ را جهت حاکم شدن بر خلیج فارس اشغال نموده و از این طریق تلاش می کند کشورهای خاورمیانه و رقبای خود مانند چین و اروپا را کنترل کند و جهت بسط نفوذ خود با گسترش پیمان های نظامی و امنیتی با کشورهای حاشیه ی جنوبی حوزه خلیج فارس، می کوشد تا این منطقه را کاملاً در تسلط خود داشته باشد و برای ایجاد ترتیبات امنیتی در خلیج فارس استراتژی پیشتاز را در پیش گرفته است. چرا که اهمیت خلیج فارس در معادلات قدرت جهانی چنان است که هانکس و کوتزل بیان نموده اند اغراق نیست اگر بگوییم هرکس کنترل این آبها را در دست گیرد، قابلیت تعیین سرنوشت کشورهای متعددی به خصوص کشورهای صنعتی قدرتمند دنیا را خواهد یافت (اخباری، ۱۳۸۷: ۳۷). از دیگر نظریه پردازان ژان ژاک شرایبر^۲ نویسنده کتاب «تکاپوی جهانی» معتقد است که تسلط بر خلیج فارس مقدمه تسلط بر جهان است (یوسفیان، ۱۳۸۶: ۹۲).

همچنین بایستی توجه داشت که پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱ میلادی و پایان جنگ سرد، ماهیت قدرت در روابط بین الملل از نظامی به اقتصادی تغییر یافت و معادلات ژئواستراتژیک جای خود را به مؤلفه های ژئواکونومی داد. با

^۱ . ur

^۲ . Jean-Jacques Servan-Schreiber

این تحول سیاست‌های ملایم مبتنی بر قدرت اقتصادی، جایگزین سیاست‌های حاد مبتنی بر قدرت نظامی گردید. هارتریچ در این خصوص در کتاب فرصت آمریکایی استدلال می‌کند که سیاست اقتصادی که به نظر وی به معنای قدرت اقتصادی است و نه سیاست اکولوژیکی، جایگزین ژئوپلیتیک مبتنی بر قدرت نظامی شده است (هیپل، ۱۳۷۰: ۲۶). اگر در دوران دو قطبی، به‌ویژه جنگ سرد شمار نفرات نظامی، توپ‌ها، تانک‌ها، بمب افکن‌ها، موشک‌های قاره‌پیما و به طور کلی ادوات، تجهیزات و تکنولوژی نظامی، به عنوان ابزار و لوازم قدرت محاسبه می‌گردید، در دوره جدید تولید ناخالص ملی^۱ ارزش پول ملی، درآمد سرانه، رشد اقتصادی، تکنولوژی تولید صنعتی و... معیار مهم‌تری برای ارزیابی قدرت ملی واحدهای سیاسی است. بی‌جهت نیست آمریکائی‌ها می‌گویند، ما مواظب روس‌ها بودیم که به آمریکا حمله نکنند تا به خود آمدم، دیدیم ژاپن از در و دیوار آشپزخانه ما بالا رفته و ما را اشغال اقتصادی کرده است. در دوره جدید با حاکمیت گفتمان ژئواکونومی و اهمیت مسائل اقتصادی و توسعه، منابع ارزشمند نفت و گاز جایگزین اهمیت سرزمینی شده است. با پایان ژئوپلیتیک سنتی و مبتنی بر مسائل نظامی و ظهور ژئوپولی‌نومیک، توجه جامع؟ بین‌الملل به میزان مصرف نفت در جهان، به عنوان خون صنعت مدرن و جایگاه خاورمیانه در داشتن ذخایر شناخت؟ شد؟ جهانی و بالاخره به میزان تولید نفت در خلیج فارس جلب شد. این در حالی است که از طرفی ایران با ۱۳۸ میلیارد بشکه نفت به عنوان دومین کشور نفت خیز بعد از عربستان سعودی با ۲۶۴/۲ میلیارد بشکه نفت و قبل از عراق با ۱۱۵ میلیارد بشکه نفت شناخته شده است. ایران دومین تولیدکننده بزرگ نفت در اوپک و چهارمین صادرکننده نفت در جهان نیز است. (BP, 2010) از طرف دیگر ایران دو کانون مهم نفت‌خیز جهان یعنی خلیج فارس با ۷۴۴/۴ میلیارد بشکه نفت (۶۱ درصد نفت جهانی) و حوزه خزر با ۱۲۶/۸ میلیارد بشکه نفت (۱۰/۳۹ درصد جهانی) را به هم ارتباط می‌دهد. علاوه بر آن ایران با ۱۵/۷ سهم جهانی گاز در جایگاه دوم جهان بعد از روسیه قرار گرفته و دو حوزه عمده ذخائر گازی جهان یعنی خلیج فارس با ۴۰/۱ درصد و حوزه سیبری، با ۳۰/۶ درصد را به هم ارتباط می‌دهد. اختلافات ارضی و مرزی در خلیج فارس در سطح بسیار بالایی مشاهده می‌شود. اگرچه یکی از عوامل آن را تشکیل حکومت‌های محلی (شیخ نشین‌ها) در سواحل خلیج فارس، ناشی از کوچ قبایل از شبه جزیره و سکونت آن‌ها در کرانه‌های جنوبی خلیج فارس می‌دانند، که این قبایل همواره با یکدیگر در رقابت و دشمنی بوده و منجر به جنگ و زد و خورد میان آن‌ها می‌شده است، اما حضور استعمارگران اروپایی، به خصوص بریتانیایی‌ها که از اوایل قرن نوزدهم کنترل منطقه را در دست گرفتند و تمامی مرزهای منطقه توسط آن‌ها و در راستای منافع و مطامع امپریالیستی‌شان تعیین گردید، در شکل‌گیری اختلافات تأثیر به‌سزایی داشت. بریتانیا پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی نه تنها بازیگر اصلی در ترسیم مرزهای منطقه بوده، بلکه نقش اساسی را در ایجاد کشورهای این حوزه مانند عربستان سعودی، عراق، کویت، قطر، امارات متحده عربی و بحرین را داشته است. این اختلافات تا سال ۱۹۷۱ که بریتانیا از خلیج فارس خارج شد و تمامی کشورهای منطقه به استقلال دست یافتند، مجال ظهور و نمود عینی نیافت و همچنان لاینحل باقی ماند. اما پس از آن اختلافات ارضی و مرزی بین دولت‌های بزرگ و کوچک منطقه سر باز کرد و منجر به منازعات و جنگ‌های متعددی میان کشورهای این حوزه گردید و بیشتر این اختلافات تا به امروز همچنان به قوت خود باقی است. در این میان عوامل چندی را می‌توان در به اجماع نرسیدن کشورهای منطقه برای ایجاد یک راهکار و راهحل نهایی و پایدار برای حل و فصل اختلافات مرزی میان خود نام برد. اما استدلال این مقاله بر دو عامل مهم و تأثیرگذار در این زمینه می‌باشد؛ یکی تمایلات توسعه طلبانه کشورهای عربی حوزه خلیج فارس در قبال یکدیگر و دیگری موقعیت استراتژیک مناطق مورد مناقشه به لحاظ کشف نفت و موقعیت نظامی. نمونه‌های عینی عربستان سعودی و عراق و تا حدی کمتر سایر شیخ نشین‌ها هستند. در این زمینه یکی از رویاهای دیرینه عربستان سعودی استیلا بر تمام جزیره العرب می‌باشد. عربستان سعودی از زمان تأسیس خود، این اندیشه را رها نکرده و هرگز آن را کتمان نیز ننموده است. این کشور در این زمینه سیاست خود را به صراحت چنین اعلام نموده است؛ عربستان سعودی مایل است درباره یک نکته اساسی تأکید کند و آن وضع غیر طبیعی سیستم سیاسی امروزه خلیج فارس است که در قرن نوزدهم به وسیله امپراتوری انگلیس مستقر شده است... باید اقرار نمود که این بنای یادبود دوران امپراتوری دیگر رژیمی نیست که هم آهنگ با احتیاجات و خواست‌های منطقه خلیج فارس باشد... عربستان سعودی

^۱. GNP

جداً معتقد است که اگر دخالت انگلیسی‌ها در میان نبود مشکل واقعی در مورد این سرحدات به وجود نمی‌آمد. بنابراین تجاوز عربستان به یمن و اشغال ناحیه عسیر، تجاوز نظامی به ابوظبی و عمان و اشغال ناحیه بوریمی، تجاوز به قطر و اشغال جنوب این کشور و مطامع ارضی این کشور نسبت به کویت از این سیاست ناشی می‌شود. هرچند عربستان سعودی ترجیح می‌دهد به جای توسل به نیروی نظامی و جنگ بیشتر از طریق مسالمت‌آمیز به اهداف خود دست یابد و به عبارت دیگر تلاش می‌کند تا از طریق همگرایی منطقه‌ای به سیاست خود جامعه عمل بپوشاند، اما موارد متعدد توسل به زور و نیروی نظامی نشان‌دهنده تمایلات قوی توسعه طلبانه این کشور است. تجاوزات عراق به همسایگانش در زمان صدام نیز در راستای سیاست‌های توسعه طلبانه بغداد به علت گرفتار آمدن در تنگنای ژئوپلیتیکی - استراتژیکی و منافع اقتصادی مانند تصاحب درآمد نفت کویت و خوزستان ایران قابل ارزیابی است. این دو عامل با شدت کم و زیاد در مورد سایر نشین‌های خلیج فارس قابل تسری است. به گونه‌ای که اختلاف عمان و ابوظبی بر سر واحه‌های بوریمی ناشی از موقعیت استراتژیک آن به لحاظ وجود نفت است. یا اختلاف قطر و بحرین بر سر جزایر حوار که از زمان واگذاری امتیاز استخراج نفت بروز کرد. همچنین ادعاهای یمن بر منطقه عسیر که منطقه‌ای نفت خیز است و یا ادعای عربستان بر دو سوم خاک یمن به علت موقعیت استراتژیک آن به لحاظ ارتباطی و نظامی و بسیاری دیگر که علاوه بر موقعیت استراتژیک مناطق، اهداف و مقاصد توسعه طلبانه کشورهای منطقه را نیز به نمایش می‌گذارد، در قالب این دو عامل قابل ارزیابی است.

بحث و یافته‌های تحقیق

اختلافات مرزی باعث ایجاد احساس ناامنی در روابط کشورها و بدبینی نسبت به شرایط جغرافیایی سیاسی و کوشش برای بقای خویش می‌شود. این مسأله شامل کنش و برهم کنش‌های خاصی است که تداعی‌گر «عوامل منطقه‌ای»، «عوامل فرامنطقه‌ای» و «اختلافات تاریخی» است. این اختلافات به صورت‌های گوناگون در تعاملات کشورها ظهور و بروز می‌کند و نباید آن را فقط به یکی از وجوه آن ساده‌سازی کرد. در این مقاله با رویکردی جامع و روش تحقیق کیفی برگرفته از نظریه اشتراوس و کوربین به بررسی و ارائه مدلی برای مدیریت اختلافات مرزی در روابط ایران با کشورهای جنوبی خلیج فارس پرداخته شد. حجم نمونه برای مصاحبه از خبرگان در چارچوب اشباع نظری ۳۰ نفر انتخاب گردید و از راهبرد نظریه داده بنیاد مشتق بر کدگذاری باز، محوری و انتخابی و نیز الگوی مبنایی این نظریه جهت تدوین مدل مستخرج از مقاله استفاده شده است. سوالات مصاحبه نیز به ۶ دسته تقسیم شده است که عبارت‌اند از: ۱- سوالات مربوط به شرایط علی اختلافات مرزی ۲- سوالات مربوط به شرایط زمینه‌ای اختلافات مرزی ۳- سوالات مربوط به شرایط مداخله‌گر اختلافات مرزی ۴- سوالات مربوط به پدیده محوری ۵- سوالات مربوط به راهبردها و اقدامات کنشگران و در آخر ۶- سوالات مربوط به پیامدها

مصاحبه شوندگان در پاسخ به سوالات دسته اول پاسخ‌های خود را ارائه کرده‌اند که بعد از جمع‌بندی و اولویت‌بندی آن‌ها مهم‌ترین مقولات این دسته از پاسخ‌ها به شرح زیر استخراج گردید:

جدول ۱- میزان عامل ایجاد اختلافات مرزی منطقه را در بیرون از منطقه

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
شرایط علی	عملکرد قدرت‌های فرا منطقه‌ای	سیاست‌های انگلستان
		سیاست‌های امریکا
		نقش مصر
		نقش اسرائیل
		عملکرد کشورهای اروپایی

جدول ۲- میزان عامل ایجاد اختلافات مرزی منطقه را در درون منطقه

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
شرایط علی	عملکرد کشورهای منطقه	عملکرد عربستان

عملکرد ایران		
عملکرد امارات		
عملکرد ترکیه		
عملکرد بحرین		

جدول ۳- میزان اختلافات تاریخی را در ایجاد اختلافات مرزی منطقه

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
شرایط علی	اختلافات تاریخی	مذهبی
		فرهنگی
		اقتصادی
		سیاسی

جدول ۴- میزان موقعیت ژئواستراتژیکی و ژئواکونومیکی منطقه را در ایجاد اختلافات مرزی منطقه

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
شرایط علی	موقعیت ژئواستراتژیکی و ژئواکونومیکی منطقه	منابع
		ترانزیت
		بازار
		تنگه هرمز
		بحران خیز بودن

در پاسخ به دسته دوم سوالات مصاحبه شوندگان پاسخ‌های خود را ارائه کرده اند که بعد از جمع بندی و اولویت بندی آن‌ها مهم‌ترین مقولات این دسته از پاسخ‌ها به شرح زیر استخراج گردید:

جدول ۵- تا چه میزان حساسیت جایگاه ژئوپلیتیکی منطقه بستر مناسب را برای اختلافات مرزی فراهم می‌کنند و بر راهبردهای حل اختلافات تاثیر می‌گذارد؟

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
شرایط زمینه‌ای	حساسیت جایگاه ژئوپلیتیکی منطقه	تنش‌های فیما بین
		حضور نیروهای فرامنطقه‌ای
		وجود پایگاه‌های نظامی
		ناامنی و جنگ
		تهدیدات آب و هوایی و زیست محیطی و هویتی

جدول ۶- چه میزان ساختار ژئوپلیتیک جهانی بستر مناسب را برای اختلافات مرزی فراهم می‌کنند و بر راهبردهای حل اختلافات تاثیر می‌گذارد؟

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
شرایط زمینه‌ای	ساختار ژئوپلیتیک جهانی	منابع منطقه
		شکندگی مرزهای منطقه
		توزیع پایگاه‌ها

جدول ۷- چه میزان استراتژی‌های امنیتی متعارض بستر مناسب را برای اختلافات مرزی فراهم می‌کنند و بر راهبردهای حل اختلافات تاثیر می‌گذارد؟

مفهوم	کدهای نهایی	
استراتژی امنیتی متعارض	پان عربیسم	شرایط زمینه‌ای
	پان ترکیسم	
	اسلام‌گرایی افراطی	
	امنیت منطقه‌ای در مقابل فرمانطقه‌ای	

مصاحبه‌شوندگان در پاسخ به سؤالات مربوط به شرایط مداخله‌گر موثر در اختلافات مرزی دریایی ایران با کشورهای جنوبی خلیج فارس توضیحات و مصادیقی را بیان کردند:

جدول ۸- چه میزان فضای زیست محیطی منطقه را در موفقیت راهبردهای حل اختلافات مرزی تسهیل‌گر می‌دانید؟

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
شرایط مداخله‌گر	فضای زیست محیطی	خشکسالی
		انواع الودگی‌ها
		ریزگردها

جدول ۹- چه میزان فضای سیاسی را در موفقیت راهبردهای حل اختلافات مرزی منطقه تسهیل‌گر می‌دانید؟

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
فضای سیاسی		سیستم حکومتی نامشابه
		اختلاف روحیه و شخصیت رهبران کشورها
		ایدئولوژی‌های سیاسی ناهمگون

جدول ۱۰- چه میزان فضای قومی- مذهبی در موفقیت راهبردهای حل اختلافات مرزی منطقه تسهیل‌گر می‌دانید؟

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
فضای قومی- مذهبی		عرب و عجم
		کرد و ترک
		سنی و شیعه
		ایرانی و عرب

جدول ۱۱- چه میزان بعد حقوقی توانایی به هم نزدیک کردن مقوله‌های دیگر برای توضیح کل مطلب را دارد؟

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
ابعاد پدیده	بعد حقوقی	تفسیر قراردادهای مرزی
		مشروعیت قراردادهای مرزی
		اجرای قراردادهای مرزی
		نظارت بر اجرای قراردادهای مرزی

جدول ۱۲- چه میزان بعد منطقه‌ای قدرت به هم نزدیک کردن مقوله‌های دیگر برای توضیح کل مطلب را دارد؟

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
ابعاد پدیده	بعد منطقه‌ای	جنگ‌های نیابتی
		حمایت از گروه‌های معاند همدیگر

حمایت از مخالفین (اپوزسیون) همدیگر		
ضربه زدن به منافع ملی همدیگر		
عدم همزیستی مسالمت آمیز		

جدول ۱۳- چه میزان بعد بین‌المللی توانایی به هم نزدیک کردن مقوله های دیگر برای توضیح کل موضوع پژوهش را دارد؟

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
ابعد پدیده	بعد بین‌المللی	ارجاع دعاوی به محاکم بین‌المللی
		باز شدن پای قدرت های فرامنطقه ای به موضوع

جدول ۱۴- چه میزان بعد ژئوپلیتیکی توانایی به هم نزدیک کردن مقوله های دیگر برای توضیح کل موضوع پژوهش را دارد؟

ابعد پدیده	بعد ژئوپلیتیکی	درگیری های مرزی
		رقابت های منطقه ای و بین‌المللی
		شکل گیری بلوک های منطقه ای

مصاحبه شوندگان در پاسخ به سؤالات مربوط به راهبردها و اقدامات حل اختلافات مرزی دریایی در روابط ایران با کشورهای جنوبی خلیج فارس و حل اختلافات مرزی، توضیحات خود را ارائه دادند:

جدول ۱۵- تا چه میزان راهبرد همگرایی سیاسی را برای مواجهه با اختلافات مرزی منطقه توصیه می کنید؟

راهبردها	همگرایی سیاسی (صرفنظر کردن داوطلبانه از اعمال اقتدار تام برای رسیدن به هدف های مشترک و پیروی از یک قدرت فوق ملی)	تاسیس نهادهای منطقه ای متشکل از همه کشورها
		دیدارهای مقامات رسمی دو و چند جانبه کشورها
		گفت و گوهای رسمی دو و یا چند جانبه

جدول ۱۶- تا چه میزان راهبرد همگرایی فرهنگی را برای مواجهه با اختلافات مرزی منطقه توصیه می کنید؟

همگرایی فرهنگی (کاهش اختلافات فرهنگی و ساختاری در بین گروه های قومی)	شکل گیری روابط فروملی
	حمایت از انواع تبادلات علمی، فرهنگی و ...
	تبلیغ و برجسته نمودن زمینه های مشترک فرهنگی

جدول ۱۷- تا چه میزان راهبرد همگرایی اقتصادی را برای مواجهه با اختلافات مرزی منطقه توصیه می کنید؟

همگرایی اقتصادی (انتخاب اتحادیه یا گروه تجاری منطقه ای)	برجسته شدن منافع روابط اقتصادی کشورهای منطقه
	همکاری در زمینه های اقتصادی مشترک

جدول ۱۸- تا چه میزان راهبرد همگرایی منطقه ای را برای مواجهه با اختلافات مرزی منطقه توصیه می کنید؟

همگرایی منطقه ای (دولت های واقع در یک منطقه جغرافیایی که دارای علایق مشترک هستند از طریق سازمان های منطقه ای با یکدیگر همکاری های نظامی، سیاسی و اقتصادی داشته باشند)	شکل گیری سازمان های منطقه ای
	حمایت از توریسم و گردشگری

تسری همکاری از زمینه‌های اقتصادی به زمینه‌های سیاسی و فرهنگی مثل اروپا
--

از منظر خبرگان جغرافیای سیاسی و متخصصانی که در این پژوهش به آرای آنها رجوع شده است، به طور خلاصه، نتیجه اختلافات مرزی، مواجهه با تهدید امنیت و شرایط زمینه‌ای و میانجی که وضعیتی اعتراض‌آمیز را در منطقه به وجود می‌آورد، کاهش سرمایه اجتماعی بین المللی و پیش‌بینی‌ناپذیری رفتارهای کشورهای است. البته ذیل مقوله کاهش ارتباطات سیاسی، کاهش ارتباطات فرهنگی، کاهش ارتباطات منطقه‌ای، کاهش ارتباطات اقتصادی وجود دارند:

جدول ۱۹- تا چه میزان راهبرد همگرایی (سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و منطقه‌ای) در مواجهه با اختلافات مرزی منجر به رشد ارتباطات سیاسی می‌شود؟

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
پیامدها	کاهش ارتباطات سیاسی	کاهش دیدارهای دو جانبه
		مدیریت تنش‌ها
		کاهش درک مشترک از مسائل سیاسی
		کاهش مواضع مشترک و نزدیک سیاسی

جدول ۲۰- تا چه میزان راهبرد همگرایی (سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و منطقه‌ای) در مواجهه با اختلافات مرزی منجر به رشد ارتباطات فرهنگی می‌شود؟

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
کاهش ارتباطات فرهنگی	کاهش ارتباطات فرهنگی	کاهش گفت و گوهای فرهنگی
		کاهش تسهیل گردشگری
		کاهش تبادل فرهنگی
		نبود موزه ها و دانشگاه های مشترک
		عدم برگزاری کنفرانس های دوجانبه حول هویت فرهنگی مشترک
		چالش‌های دوره‌ای فرهنگی دو جانبه

جدول ۲۱- تا چه میزان راهبرد همگرایی (سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و منطقه‌ای) در مواجهه با اختلافات مرزی منجر به رشد ارتباطات اقتصادی می‌شود؟

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
کاهش ارتباطات اقتصادی	کاهش ارتباطات اقتصادی	عدم رونق اقتصاد مرزی
		حاکمیت نگاه اقتصادی به مرزها
		عدم انعقاد قراردادهای اقتصادی دو جانبه

جدول ۲۲- تا چه میزان راهبرد همگرایی (سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و منطقه‌ای) در مواجهه با اختلافات مرزی منجر به رشد ارتباطات منطقه‌ای می‌شود؟

مقوله کلی	مفهوم	کدهای نهایی
کاهش ارتباطات منطقه‌ای	کاهش ارتباطات منطقه‌ای	عدم اولویت دادن به ارتباطات با همسایگان
		عدم میانجیگری در چالش‌های منطقه‌ای
		عدم برگزاری کنفرانس‌های منطقه‌ای
		عدم برگزاری مانورهای نظامی مشترک
		عدم همکاری نهادهای نظامی و امنیتی دو و چندجانبه

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد اختلافات مرزی باعث ایجاد احساس ناامنی در روابط کشورها و بدبینی نسبت به شرایط جغرافیایی سیاسی و کوشش برای بقای خویش می‌شود. این مساله شامل کنش و برهم کنش‌های خاصی است که تداعی گر «عوامل

منطقه‌ای»، «عوامل فرامنطقه‌ای» و «اختلافات تاریخی» است. این اختلافات به صورت‌های گوناگون در تعاملات کشورها ظهور و بروز می‌کند و نباید آن را فقط به یکی از وجوه آن ساده‌سازی کرد. نتایج تحلیل داده‌های کیفی تعیین‌کننده شرایط تأثیرگذار بر نقش خطوط مرزی دریایی در روابط ایران با کشورهای جنوبی خلیج فارس است. با توجه به نتایج، تأمین منافع بلند مدت جهت کاهش چالش‌ها و حفظ و افزایش تأثیرگذاری اقتصادی مرزها هم‌زمان با تغییر نگرش همسایگان، نیاز به شناسایی انتظارات و الگوی تفکر و تحلیل همسایگان را ایجاد می‌نماید. ایجاد تصویر ذهنی متمایز از سایر کشورهای بعضاً متخاصم در اذهان همسایگان و تقویت سیستم مدیریت اختلافات مرزی، از اقدامات ضروری جهت رشد ارتباطات محسوب می‌شود. همچنین نتایج شناسایی شرایط زمینه‌ای در تدوین الگوی ارزش‌یابی روابط بر تشدید فضای رقابت بین همسایگان، چالش ادراک شده، تنوع الگوهای تصمیم‌گیری مبتنی بر تفاوت‌های کشورهای و پیچیدگی فعالیت‌های حل اختلافات مرزی تأکید دارد. شناسایی مؤلفه‌های مؤثر بر تصمیم‌گیری و تغییر در انتظارات و خواسته‌ها بر لزوم تدوین بسته‌های پیشنهادی مبتنی بر شرایط محیطی (اقتضایی) و تفاوت‌های کشورهای می‌افزاید. تغییر در تعاملات برون‌مرزی در عرصه صادرات و واردات، گسترش فعالیت‌های اقتصادی مرزی، تمایز در پتانسیل‌ها، تغییر در ویژگی‌های فناوری، افزایش دانش و تجربه جمعی کشورها و تفاوت در الگوهای ارتباطی، تدوین الگوی ارزشیابی حل اختلافات مرزی را به فرایندی پویا و مداوم تبدیل می‌نماید. نتایج نشان داد در حل اختلافات مرزی دریایی ایران با کشورهای جنوبی خلیج فارس، مطالعه کمی فعالیت‌های مرزی و تعیین معیارهای حل اختلافات مرزی دریایی اهمیت دارد. منظور از ارزش‌یابی، مقایسه وضعیت موجود و مطلوب و تعیین شاخص‌های عملکرد و هویت مرز است. تعیین شاخص‌های اثربخشی عملکرد مرزها و تخصیص امتیازات کمی هم‌زمان با تدوین معیارهای نگرشی و رفتاری تصویر ذهنی مرزها از مبانی ارزش‌یابی محسوب می‌شوند.

برقراری روابط بلند مدت با همسایگان و پیاده سازی الگوهای همگرایی، همسایگان را با ویژگی‌ها و مشخصه‌های متمایز مرزها آشنا می‌سازد. فرایندهای جذب، حفظ و وفادارسازی کشورهای جنوبی خلیج فارس را می‌توان به طور جداگانه بر اساس فعالیت‌های مرتبط با هر فرایند تعریف نمود و با تجزیه و تحلیل هر فعالیت، کارایی و اثربخشی نتایج را بهبود بخشید. ارتقای سطح روابط، افزایش ادراکات متقابل، تعیین جایگاه رقابتی بر اساس پتانسیل‌ها و معیارهای قابل سنجش، تقویت جایگاه خطوط مرزی دریایی و ارائه الگو جهت ارزیابی مجدد استراتژی‌های حل اختلافات مرزی از پیامدها و نتایج تدوین الگوی متناسب با ساختار، فرهنگ و پتانسیل‌های کشورهای جنوبی خلیج فارس می‌باشد. در نهایت، ارائه الگوی حل اختلافات مرزی و کاربرد آن، به ایجاد تصاویر ذهنی متمایز و تقویت تقاضا مناسب با ویژگی‌های منحصربه‌فرد هر کشور، منجر خواهد شد. با توجه به نتایج، بازنگری در راهبردها و استراتژی‌های کشورهای کشورها، توصیه می‌شود.

شناسایی فرایندهای مرتبط با حل اختلافات مرزی با توجه به تنوع فعالیت‌هایی که در هر فرایند انجام می‌پذیرد، نیازمند کار تیمی و همکاری همه کشورها می‌باشد. تجزیه و تحلیل فعالیت‌های مرتبط با فرایندهای جذب، حفظ و وفاداری کشورهای جنوبی خلیج فارس در روابط با ایران، کاستی‌ها و نقاط ضعف را نمایان خواهد ساخت. تعریف منطقه هدف با توجه به اهداف بلندمدت ایران، شناسایی و تحلیل هدفمند کشورهای جنوبی خلیج فارس را میسر می‌سازد. هر کشور می‌بایست وجه تمایز از سایر کشورها را مشخص سازد تا بتوان تداعی‌گرها و ویژگی‌های متمایز در برقراری ارتباط با کشورها را لحاظ نمود و تصویر متمایزی را از هر کشور در اذهان دیگر کشورها ایجاد نمود.

منابع

۱. احمدی، حمید (۱۳۸۸)، ریشه‌های بحران در خاورمیانه، تهران: سازمان انتشارات کیهان
۲. اسدی، بیژن (۱۳۸۵)، خلیج فارس و مسائل آن؛ تهران: انتشارات سمت، چاپ نهم
۳. افشردی، محمدحسین، جان پرور، محسن، احمدی پور، زهرا، و قصری، محمد. (۱۳۹۳). تبیین شاخص‌های موثر در مدیریت مرزها. ژئوپلیتیک، ۱۰(۲) (پیاپی ۳۴)، ۱-۳۵.
۴. بازدار، شهناز، پیشگاهی فرد، زهرا و فرجی راد، عبدالرضا (۱۳۹۵). بررسی و اولویت بندی عوامل واگرایی اثرگذار در روابط ایران و کشورهای اسلامی پیرامونی، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۶(۲)، ۱۵۱-۱۷۷.
۵. پارسادوست، منوچهر (۱۳۶۵)، زمینه‌های تاریخی اختلافات ایران و عراق. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۶. پرسکات، جی. آر. (۱۳۵۸)، گرایش‌های تازه در جغرافیای سیاسی. ترجمه دره میر حیدر. تهران: انتشارات دانشگاه تهران
۷. جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۸۴)، نگاهی تاریخی به جزایر ایرانی تنب و ابوموسی. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی
۸. جلیوند، آمنه (۱۳۸۹)، بررسی تحولات امنیتی و سیاسی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس با تاکید بر حضور نظامی آمریکا در منطقه ۱۹۹۱-۲۰۰۸، قزوین: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)
۹. حافظ نیا، محمد رضا (۱۳۷۹)، مبانی مطالعات سیاسی-اجتماعی، قم: سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج از کشور، جلد اول
۱۰. درایسدل، بلیک؛ آلاسیدر، جرالداچ (۱۳۸۶)، جغرافیای سیاسی خاور میانه و شمال افریقا؛ ترجمه دره میرحیدر؛ تهران: انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، چاپ پنجم.
۱۱. ربیعی، حسین (۱۳۸۸)، نقش قدرت منطقه‌ای در حل و فصل اختلافات سرزمینی نمونه موردی خلیج فارس. مقاله دکتری رشته جغرافیای سیاسی تهران: دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی دکتر پیروز مجتهدزاده
۱۲. زرقانی، سید هادی (۱۳۸۶)، مقدمه‌ای بر شناخت مرزهای بین‌المللی، تهران: دانشگاه علوم انتظامی
۱۳. صادقی، احمدیان؛ حسین، حسن (۱۳۸۹)، دگرگونی جایگاه منطقه‌ای یمن: امکانات و چالش‌ها؛ راهبرد، شماره ۵۶، پائیز ۸۹
۱۴. طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۷)، ارزیابی و توسعه راهبردی ظرفیت‌های اقتصادی مناطق مرزی، تهران: دفتر برنامه ریزی توسعه روستایی وزارت جهاد کشاورزی
۱۵. غفاری، حنیف (۱۳۸۹)، اختلافات مرزی در حوزه خلیج فارس؛ روزنامه رسالت، شماره ۷۰۲۰ به تاریخ ۸۹/۴/۷، صفحه ۲ (سیاسی)
۱۶. کامروا، مهران (۱۳۸۵)، خاورمیانه معاصر، ترجمه محمدباقر قالیباف و سیدموسی پورموسوی، تهران: نشر قومس
۱۷. مجتهدزاده، پیروز (۱۳۷۹)، خلیج فارس، کشورها و مرزها؛ تهران انتشارات عطایی
۱۸. مجتهدزاده، پیروز (۱۳۸۲)، کشورها و مرزها در منطقه ژئوپلیتیک خلیج فارس، ترجمه حمیدرضا محمدی نوری؛ تهران: انتشارات وزارت امور خارجه
۱۹. محرابی، علیرضا (۱۳۸۸)، ژئوپلیتیک خلیج فارس و واگرایی کشور های ساحلی، مجموعه مقالات همایش ملی جایگاه خلیج فارس در تحولات استراتژیک جهان، تهران: نشر مؤسسه گیتاشناسی

۲۰. میرحیدر، دره و دیگران (۱۳۸۶)، روند قلمروسازی کشورهای ساحلی در بستر خلیج فارس، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال سوم، شماره اول.

21. Bacik Gokhan. (2008) Hybrid Sovereignty in the Arab Middle East: the Cases of Kuwait, Jordan, and Iraq. USA: Palgrave MacMillan
22. Cordesman ،Anthony H. (2003) ،Saudi Arabia Inters The Twenty- First Century: The Political Foreign Policy ،Economic And Energy Dimensions ،Washington D.C: Preager Publishers.
23. Findlay, A. M. (1994) the Arab World. London and New York: Routledge.
24. Harbottle, Michael. In: Clive H. Schofield (Editor), (2002) Global Boundaries, World Boundaries volume 1. Taylor & Francis e-Library, London and New York.